

УДК 336.71(477)

JEL Index: E50, G2

Д. Щербатих
В. Білик**D. Shcherbatyh**
V. Bilyk**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ
БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СУЧАСНИХ УМОВАХ****CONCEPTUAL APPROACHES TO THE DETERMINATION
OF BANKING ACTIVITIES IN MODERN CONDITIONS**

В статті досліджуються підходи науковців до визначення змісту банківської діяльності як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях. Визначаються чотири концептуальні підходи до розуміння змісту банківської діяльності. Уточнюється визначення банківської діяльності відповідно до сучасних вимог модернізації економічної системи.

Ключові слова: банківська діяльність, функціональний, портфельний, виробничий, посередницький підходи.

Постановка проблеми. У сучасних умовах багато банків опинилися в кризовому фінансовому стані, що пов'язано з впливом тривалого напруження на сході країни. Основним завданням банківської діяльності стало забезпечення виживання та збереження фінансової стійкості. Банки змушені вишукувати внутрішні резерви для збереження ліквідності, платоспроможності та прибутковості.

Стійкість роботи банків вважається одним із пріоритетів економічної політики держави, саме від цього вирішальною мірою залежать макроекономічна стабільність і економічне зростання в країні. Діяльність банківських установ, пов'язаних численними зв'язками з усіма ланками господарства й між собою, має високоризиковий характер, а тому будь-які негативні зміни їхнього фінансового стану можуть мати набагато гірші наслідки для економіки, ніж аналогічні зміни ситуації на інших підприємствах, які не належать до фінансового сектора. У зв'язку з цим необхідною умовою економічного розвитку країни є нормальна діяльність банків відповідно до потреб як реального сектора економіки, так і споживчого ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізу різних сторін діяльності комерційних банків як самостійних інститутів економіки держави присвячено праці багатьох вітчизняних економістів, зокрема: М. Д. Алексеєнка, В. Д. Базилевича, О. Д. Василика, А. С. Гальчинського, В. І. Грушка, Т. Т. Ковальчука, М. І. Крупки, І. О. Лютого, В. І. Міщенко, А. А. Пересади, О. І. Пилипченка, Л. О. Примостки, В. М. Федосова, С. І. Юрія, В. А. Ющенко та інших. Незважаючи на вагомий внесок науковців у розвиток теорії банківської справи, виникає необхідність узгодження різноманітних, а іноді суперечливих поглядів на зміст банку та подальшого розвитку теоретичних засад визначення банківської діяльності з урахуванням сучасних тенденцій у банківській сфері.

Постановка завдання – визначення концептуальних засад реалізації банківської діяльності в Україні в умовах модернізації економічної системи, виявлення й узагальнення новітніх тенденцій розвитку банківської системи України на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах банки забезпечують управління системою платежів і розрахунків, здійснюють інвестування та кредитне забезпечення реального сектора, спрямовують заощадження до виробничої сфери, регулюють рух грошових потоків згідно з встановленою грошово-кредитною політикою держави, впливають на швидкість грошового обороту, рівень інфляції. Таким чином, банки суттєво впливають на економічний розвиток країни.

Банківська діяльність є ключовим поняттям при розгляді сутності банку. Узагальнення поглядів щодо сутності банку надало можливість виокремити чотири концептуальні підходи до розуміння змісту банківської діяльності.

Перший підхід є функціональним, тобто банківська діяльність визначається переліком функцій банку в економічній системі та послугами, що відповідають цим функціям. Прибічниками цього підходу є П. Роуз, П. Самуельсон, А. Мороз, Р. Коцовська, О. Васюренко.

Другий підхід виступає як портфельний, тобто банківська діяльність визначається з позиції управління фінансовими потоками. Прибічниками цього підходу є С. Де Куссерг, Сілі, Дж. Балтенспенгер, Г. Азаренкова.

Третій підхід є виробничим, тобто базується на теорії банківської фірми, банківська діяльність розглядається як процес перетворення банківських ресурсів у доходи та активи. Прибічниками такого підходу є М. Клейн, М. Монті, П. В. Конюховський.

Четвертий підхід – посередницький (інституційний), тобто банківська діяльність досліджується на макроекономічному рівні з позиції зменшення трансакційних витрат, реалізації суспільного призначення банку; на макрорівні – з позиції максимізації прибутку за рахунок економії на масштабі. Прибічниками такого підходу є А. Коуз, Д. Даймонд.

Функціональний підхід вважається найбільш раннім у теоретичних обґрунтуваннях банківської діяльності. Так, П. Роуз визначав сутність банківської діяльності через перелік послуг, які банк пропонує. Подібне визначення наводить і Е. Дж. Долан – «банки надають широкий діапазон фінансових послуг», при цьому автор наводить перелік загальних банківських операцій.

На наш погляд, найбільш повним у межах «функціонального» підходу слід вважати визначення О. В. Васюренко, яке підкреслює макроекономічне призначення банку – «це універсальне фінансове підприємство, що здійснює професійне управління ресурсами суспільства в їх грошовому виразі і виконує відповідні специфічні функції в економіці на законній підставі та під юрисдикцією державних органів, що забезпечують регулювання та контроль» [4].

До «функціонального» підходу слід також віднести і юридичне трактування сутності банку, запроваджене з метою виокремлення банків для можливості регулювання з боку державних органів влади. Так, відповідно до статті 2 Закону України «Про банки та банківську діяльність» банком є юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків [1]. У свою чергу, у статті 47 зазначеного Закону до банківських послуг відносять:

- залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;
- відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах;
- розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Таким чином, «функціональний» підхід до розкриття сутності банківської діяльності акцентує увагу на операціях та, відповідно, послугах, які надаються банками в процесі реалізації своїх функцій. Відтак використання «функціонального» підходу є доцільним при дослідженні банківської діяльності на макрорівні.

Для другої половини ХХ століття характерним є розвиток досліджень, присвячених застосуванню портфельної теорії та неокласичної теорії фірми до банківської діяльності.

Як зазначає С. Де Куссерг, згідно з портфельною теорією банк розглядається з позиції інвестора, діяльність якого спрямована на таку комбінацію активів, яка забезпечить максимальний прибуток за умов допустимого ризику та вимог ліквідності. Проблема досягнення оптимального співвідношення «прибуток-ризик-ліквідність» банком обумовлена посередницькою природою банку на фінансовому ринку та, відповідно, структурою його балансу (звідси балансовий підхід) – активи банку, що мають переважно фінансовий характер, дорівнюють залученому та власному капіталу. При цьому слід відзначити наявність подвійного обсягу боргових зобов'язань (як самостійно випущених банком, так і прийнятих) та незначну частку власного капіталу, порівняно з іншими видами економічної діяльності, що, у свою чергу, викликає складність підтримання кількісного та якісного співвідношення активної та пасивної сторони балансу банку.

Перші спроби вирішити зазначену проблему мали обмежений (частковий) характер та зосереджувалися на питаннях управління банківськими активами з точки зору дохідності та ризикованості. З лібералізацією грошово-кредитного ринку та зростанням конкуренції на ринку в масштабах світової економіки постала проблема не лише управління залученим капіталом, а й одночасного скоординованого управління активами та пасивами банку, що відображено в працях Сілі та Балтенспенгер. Так, Сілі шляхом математичних розрахунків досліджує поведінку банку щодо встановлення депозитних ставок та формування оптимального портфеля активів з точки зору ліквідної позиції; Балтенспенгер – з точки зору розміру банку та, відповідно, його ринкових можливостей [3].

На основі вищесказаного слід відзначити, що за «портфельного» підходу банківська діяльність являє собою динамічний процес управління фінансовими потоками, що дозволяє виявити та дослідити закономірності прийняття управлінських рішень стосовно залучення та розміщення ресурсів бан-

ком. У свою чергу, застосування цього підходу є доцільним з позиції управління банком як складною динамічною системою.

Згідно з «виробничим» підходом (теорією банківської фірми) банківську діяльність слід розглядати як виробничий процес, пов'язаний з трансформацією банківських ресурсів у дохідні активи. Інакше кажучи, банк є специфічним підприємством (фірмою) з виробництва банківських продуктів, яке націлене на максимізацію прибутку на основі ефективної діяльності.

Поняття «банківської фірми» досліджувалося у 70 роках ХХ ст. у роботах М. Клейн та М. Монті, які базувалися на використанні класичної теорії фірми при дослідженні поведінки банку-монополіста на ринку.

На думку В. Коваленко [3], саме «виробничий» підхід дає можливість поєднати класичну теорію фірми з теорією банківської справи та дослідити технологію здійснення посередницьких операцій з фінансовими ресурсами.

Таким чином, основними можливостями «виробничого» підходу при дослідженні банківської діяльності є такі:

- по-перше, він дозволяє розглянути банківську діяльність з позиції процесного підходу, за якого банк є «чорним ящиком» і перетворює ресурси у продукти;
- по-друге, враховує багатопродуктовий характер банківської діяльності;
- по-третє, використання виробничої функції дозволяє виявити взаємозв'язок між витратами факторів виробництва та отриманими результатами в процесі здійснення банківської діяльності – тобто дослідити банківську діяльність з позиції ефективності її здійснення.

Серед недоліків «виробничого» підходу слід зазначити, по-перше, наявність зовнішніх обмежень. Підхід банківської фірми ґрунтується на неокласичній економічній теорії, яка передбачає рівноважний стан в економіці, вільний доступ до ринку ресурсів, прозорість ринку та, відповідно, повну поінформованість економічних суб'єктів щодо ситуації на ринку, що у сучасних умовах не відповідає дійсності.

Відповідно виникає проблема врахування факторів зовнішнього середовища, які впливають на здійснення банківської діяльності та дозволяють адекватно зовнішнім умовам оцінити ефективність банківської діяльності.

По-друге, це наявність внутрішніх обмежень. Зокрема представлення банку як «чорного ящика» не дозволяє з'ясувати, яким чином приймаються управлінські рішення щодо обрання факторів виробництва (вхідних параметрів) та визначення напрямів їх розміщення (вихідних параметрів). Так, за умови застосування «виробничого» підходу серед основних припущень щодо діяльності банку є абстрагування від банківських ризиків, управління інформаційними потоками у процесі моніторингу позичальників, – тобто суттєвих сторін здійснення саме банківської діяльності.

Урахування специфічних особливостей діяльності банків як фінансових посередників дозволяє «посередницький/інституційний» підхід. Він виник на базі неінституціоналізму як напряму економічної теорії, спрямованого на дослідження ролі інститутів в економічному житті країни.

У межах «посередницького» підходу доцільно виділити три основних концепції з точки зору застосування теорії фінансового посередництва до банківської діяльності – транзакційний, інформаційний та концепція управління ризиками. Розглянемо їх зміст.

Вперше питання необхідності мінімізації транзакційних витрат порушується А. Коузом, який зазначав, що підприємець згідно з намірами отримати фактори виробництва за ціною, меншою за ринкову, повинен виконувати свої функції з найменшими витратами [6, с. 90].

Транзакційний підхід інтерпретує банк з позиції фінансового посередника, діяльність якого спрямована на зменшення транзакційних витрат споживачів за допомогою виробництва специфічних фінансових продуктів. Відтак говоримо про макроекономічний ефект від діяльності фінансових посередників – мінімізація транзакційних витрат споживачів, та мікроекономічний ефект – отримання прибутку банком за рахунок економії на масштабі при виробництві фінансових продуктів.

Інформаційний підхід спрямований на вирішення проблеми асиметричності інформації в ринкових умовах та розкриває зміст банківської діяльності з позиції банка як:

- власника інформації (теорія «коаліції власників інформації» Дж. Х. Бойда та Е. К. Прескота), який поєднує збирання і продаж інформації щодо потенційних кредиторів та інвесторів із самостійним придбанням/розміщенням активів. У такому випадку якість активів банку слугує індикатором ефективності виконання інформаційної функції банку на ринку;

– інституту делегованого моніторингу («теорія делегованого моніторингу» Д. Д. Даймонда), якому вкладники делегують повноваження щодо моніторингу умов розміщення їх інвестицій за допомогою аналізу кредитоспроможності позичальників;

– інституту забезпечення ліквідності (модель Даймонда-Дибвиг), який за допомогою специфічних банківських продуктів забезпечує попит на ліквідні активи з боку вкладників (депозити на вимогу) та позичальників (овердрафтний рахунок) протягом інвестиційного періоду [4].

Концепція управління ризиками виникає як реакція на фінансові інновації та інтеграцію банківської діяльності з іншими видами діяльності – страховою, інвестиційною, консультаційною тощо. Автори цієї концепції наголошують на використанні банками сучасних фінансових продуктів (наприклад, похідних цінних паперів) з метою управління ризиками та необхідності врахування ризиків при оцінюванні вартості банківського капіталу, та, відповідно, вартості банку.

На основі проведеного аналізу концепцій «посередницького» підходу можна зробити висновок щодо розширення функцій банків на ринку фінансового посередництва. У сучасних умовах банківську діяльність слід розглядати з позиції інституту зменшення транзакційних витрат економічних суб'єктів, вирішення проблеми асиметричності інформації на ринку та управління ризиками.

Детальне дослідження виокремлених вище теоретичних підходів [7] дозволило нам визначити необхідність розрізнення двох рівнів до розуміння змісту банківської діяльності – макроекономічного та мікроекономічного.

На макроекономічному рівні результат (ефект) банківської діяльності має соціальний характер і пов'язаний, у першу чергу, із суспільним призначенням банків та знаходить своє відображення у їх функціях. Згідно з мікроекономічним рівнем основним ефектом банківської діяльності є прибуток як вираження кінцевого результату функціонування банку як суб'єкта господарювання та основне джерело розвитку банківського бізнесу в умовах ринку. Таким чином, виділення рівнів прояву результатів банківської діяльності дозволяє вести мову про соціальний аспект макроекономічного підходу та економічний аспект мікроекономічного.

Висновки. Таким чином, обрання одного з чотирьох запропонованих підходів як базового при визначенні змісту банківської діяльності є некоректним, зважаючи на такі факти:

– по-перше, різну цільову спрямованість кожного підходу: функціональний підхід розглядає банківську діяльність з метою визначення результативності функціонування банків та вжиття відповідних заходів державного регулювання, портфельний підхід зосереджується на проблемах фінансового менеджменту в банку;

– по-друге, рівні дослідження банківської діяльності – макроекономічний (функціональний і посередницький підхід) та мікроекономічний (портфельний та підхід банківської фірми).

Такий стан речей вимагає, на наш погляд, застосування системно-елементного підходу до визначення змісту банківської діяльності, що базується на поєднанні окремих положень розглянутих підходів, а саме:

– банк є динамічною відкритою системою, робота якої обумовлена функціями банків в економіці та характеризується відповідним результатом на макро- і мікроекономічному рівні;

– посередницький характер банківської діяльності, пов'язаний з процесом акумулювання фінансових ресурсів та їх ефективного розміщення, дозволяє виділяти вхідні й вихідні фінансові потоки в процесі здійснення банківської діяльності та фактори, що будуть робити вплив;

– цільова спрямованість банківської діяльності зосереджена на мінімізації витрат і, відповідно, отриманні прибутку як необхідної умови максимізації доходів акціонерів з метою управління ефективністю банківського бізнесу.

Таким чином, у сучасних умовах визначення сутності банку значно ускладнюється, що пов'язано з постійним розширенням операцій банківської установи, багатфункціональним характером діяльності банку у контексті розвитку сучасного етапу глобалізації світових фінансово-кредитних відносин.

Список використаної літератури

1. Закон України «Про банки та банківську діяльність» // Урядовий кур'єр. – 2001. – 17 січня.
2. Банківська енциклопедія / С. Г. Арбузов, Ю. В. Колобов, В. І. Міщенко, С. В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. – 504 с.
3. Банківська система України : [монографія] / В. В. Коваленко, О. Г. Коренева, К. Ф. Черкашина, О. В. Крухмаль. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2010. – 187 с.
4. Васюренко О. В. Банківські операції : навч. посіб. / О. В. Васюренко. – К. : Знання, КОО, 2006. – 255 с.

5. Енциклопедія банківської справи України / [редкол. В. С. Стельмах]. – К. : Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
6. Мороз А. М. Банківські операції : підручник / Мороз А. М., Савлук М. І., Пуховкіна М. Ф. – К. : КНЕУ, 2008. – 538 с.
7. Шпильовий В. А. Концептуальні підходи до визначення сутності банківської діяльності в умовах модернізації економічної системи / В. А. Шпильовий, С. В. Філяр // Агросвіт : наук.-практ. журнал. – № 13, липень. – К. : ДКС центр, 2015. – С. 14–18.

References

1. The Law of Ukraine "On banks and banking activities" [Zakon Ukrainy "Pro banky ta bankivs'ku diyal'nist"] (2001), *Uryadovyy kur'yer*, January, 17.
2. Arbuzov, S. H., Kolobov, Yu. V., Mishchenko, V. I., Naumenkova S. V. (2011), "Banking encyclopaedia" ["Bankivs'ka entsyklopediya"], Tsentru naukovykh doslidzhen' Natsional'noho banku Ukrainy: Znannya, Kyiv, 504 p.
3. Kovalenko, V. V., Korenyeva, O. H., Cherkashyna, K. F., Krukmal', O. V. (2010), "Banking system of Ukraine" ["Bankivs'ka systema Ukrainy"], DVNZ "UABS NBU", Sumy, 187 p.
4. Vasyurenko, O. V. (2006), "Banking operations" ["Bankivs'ki operatsiyi"], Znannya, KOO, Kyiv, 255 p.
5. Encyclopaedia of banking in Ukraine". Stel'makh V. S. (ed.) ["Entsyklopediya bankivs'koyi spravy Ukrainy". Redkol. V. S. Stel'makh] (2001), Molod', In Yure, Kyiv, 680 p.
6. Moroz, A. M., Savluk, M. I., Pukhovkina, M. F. (2008), "Banking operations" ["Bankivs'ki operatsiyi"], KNEU, Kyiv, 538 p.
7. Shpyl'ovyy, V. A., Filyar, S. V. (2015), "Conceptual approaches to the nature of banking activities in the conditions of economic system modernization" ["Kontseptual'ni pidkhody do vyznachennya sutnosti bankivs'koyi diyal'nosti v umovakh modernizatsiyi ekonomichnoyi systemy"], *Ahrosvit : nauk.-prakt. zhurnal*, July. 13, DKS tsentr, Kyiv, pp. 14–18.

D. Shcherbatyh, V. Bilyk

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE DETERMINATION OF BANKING ACTIVITIES IN MODERN CONDITIONS

The article investigates scientific approaches to determining banking activities on macroeconomic and microeconomic levels. Four conceptual approaches to understanding the meaning of banking are identified. The definition of banking activities in accordance with modern requirements of economic system modernization is clarified.

So, the choice of one of four proposed approaches as a baseline in determining the content of banking activities is inappropriate given the following facts:

- firstly, different goal orientation of each approach: functional approach considers banking to determine the effectiveness of banks operation and take appropriate measures of state regulation, portfolio approach focuses on issues of financial management in the bank;
- secondly, the level of banking research – macroeconomic (functional and intermediary approaches) and microeconomic (portfolio and banking firm approaches).

This situation requires, in our view, the use of system-element approach to determine the content of banking activities, based on a combination of certain provisions of approaches, namely:

- a bank is dynamic open system, the work of which is due to banks functions in the economy and is characterized by respective result at macro- and microlevel;
- intermediary nature of banking activities, related to the process of financial resources accumulating and their efficient allocation, allows to allocate incoming and outgoing cash flows in the course of banking activities and the factors that will exert influence;
- the goal orientation of banking is focused on minimizing costs and, respectively, on profit-making as a prerequisite for maximizing of shareholders income for the purpose of efficient management in banking business.

Thus, in present conditions the definition of bank nature is much more complicated, due to constant expansion of banking institutions operations, the multicharacter of bank's activities in the context of current stage of globalization of world financial and credit relations.

Keywords: banking activities, functional, portfolio, production, intermediary approaches.

Рецензенти: д.е.н., професор Фінагіна О. В., завідувач кафедри менеджменту, Черкаський державний технологічний університет; д.е.н., професор Манн Р. В., завідувач кафедри економіки та підприємництва, Черкаський державний технологічний університет.